

*Ковальова К.Л., магістр, Ніфатова О.М., к.е.н., доц.
Київський національний університет технологій та дизайну*
**ОСОБЛИВОСТІ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ
ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ**

Анотація. У статті розглянута актуальна на сьогодні в Україні ситуація, щодо кластерної політики в державі, яка відображає розвиток регіональних кластерів, що розширює теоретичне уявлення про функціонування політики розвитку системи кластерів. Визначено та систематизовано типологію кластерної політики, обґрунтовано фактори, які впливають на створення, функціонування і розвиток кластерів. Досліджено особливості та концептуальні основи міжнародного досвіду впровадження кластерної політики на державному рівні. Проаналізовано умови формування та функціонування кластерів в Україні.

Ключові слова: кластер, політика, конкурентоспроможність, промисловість, економіка.

*Ковалева К.Л., магістр, Ніфатова Е.М., к.э.н., доц.
Киевский национальный университет технологий и дизайна*
**ОСОБЕННОСТИ КЛАСТЕРНОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ И
ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА**

Аннотация. В статье рассмотрена актуальная на сегодня в Украине ситуация, по кластерной политике в государстве, которая отражает развитие региональных кластеров, расширяет теоретическое представление о функционировании политики развития системы кластеров. Определены и систематизированы типология кластерной политики, обоснованно факторы, влияющие на создание, функционирование и развитие кластеров. Исследованы особенности и концептуальные основы международного опыта внедрения кластерной политики на государственном уровне. Проанализированы условия формирования и функционирования кластеров в Украине.

Ключевые слова: кластер, политика, конкурентоспособность, промышленность, экономика.

*Kovalova K., Nifatova O.M.
Kyiv National University of Technologies and Design*
**PECULIARITIES OF CLUSTER POLICY IN UKRAINE AND IMPLEMENTATION
OF INTERNATIONAL EXPERIENCE**

Abstract. In the article it is considered the actual for nowadays situation of the state cluster politics in Ukraine, that represents development of regional clusters and extends a theoretical idea about functioning of politics of development in the system of clusters. It is certainly systematized the typology of cluster politics, and factors, that influence on creation, functioning and development of clusters, are reasonable. It is also researched features and conceptual bases of international experience of introduction of cluster politics and its investigation at state level. The terms of forming and functioning of clusters in Ukraine are analysed.

Keywords: cluster, politics, competitiveness, industry, economy.

Постановка проблеми. Вже сьогодні кластерні об'єднання позитивно впливають на розвиток економіки країни на світовому ринку. Саме у світовій теорії та практиці формування та утворення об'єднань компаній за кластерною ознакою дозволяють розвиватися підприємствам на новому рівні. Головним завданням сьогодення для українського підприємництва є вивчення переваг та недоліків

кластерного підходу, аби розвивати та удосконалювати саме кластерну політику в Україні.

В умовах посилення процесів глобалізації і міжнародної конкуренції, що характеризують сучасну світову економіку, в Україні з'явилися об'єктивні передумови і нагальна необхідність зміни парадигми управління конкурентоспроможністю, яка полягає у відмові від традиційної промислової політики і переході до сучасної, заснованої на кластерах (кластерної політики). Необхідність переходу до кластерної політики модернізації та побудови сучасної конкурентоспроможної економіки України зумовлено на сьогодні низкою обставин [1].

Оскільки Україна протягом останніх років переживає скрутне становище, а також економічні негаразди, що у свою чергу знижують її привабливість для інвесторів, споживачів та покупців із закордону, то дослідження й аналіз кластерної політики України допоможе розробити дієві моделі кластерного об'єднання та розвитку підприємств.

Аналіз останніх джерел, досліджень та публікацій. Питання кластеризації, а також шляхи застосування методів кластерного аналізу для вирішення конкретних питань на підприємстві були висвітлені в працях таких вчених, як М. Портер [2], А. Брувер [3], Г. Девліна [4]. Важливий внесок у теорію й практику формування кластерної моделі внесли українські вчені С. Соколенко [5], М. Войнаренко [6]. Л. М. Ганущак-Єфіменко у своїй роботі [7] розглянула побудову кластерної моделі управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні.

Мета дослідження. Виокремлення та дослідження особливостей кластерної політики в Україні та імплементація міжнародного досвіду задля формування ефективної моделі управління вітчизняними підприємствами.

Результати дослідження. У час сучасної економічної політики одним з найбільш ефективних методів підвищення конкурентоспроможності компаній та й країни в цілому є ефективне використання кластерної політики. Ефективне поєднання підприємств одного кластеру дозволяє розвиватися підприємству. Поняття «кластер» походить від англійського слова «cluster» та означає об'єднання кількох однорідних елементів, яке може розглядатися як самостійна одиниця, що володіє певними властивостями. В економічну літературу поняття «кластер» було введено Майклом Портером в 1990 році [8].

Тому, доцільно буде розглянути у роботах видатних науковців багатогранність та складність значення поняття «кластер» (табл. 1), аби чітко зрозуміти, що представляє собою визначення «кластерна політика».

Таблиця 1

Варіанти трактування поняття «кластер» вченими

№	Автор	Визначення поняття
1	М. Портер	- це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (університетів, агентств зі стандартизації, торгових об'єднань) в певних галузях, які конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну роботу;
2.	О. Лугопольський	- це група локалізованих і взаємозалежних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідних інститутів, ВНЗ та інших організацій, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного для досягнення загальних цілей;

Продовження табл. 1

№	Автор	Визначення поняття
3.	Л.С. Маркова	- це географічні концентрації підприємств однієї або кількох взаємозалежних галузей, які конкурують, але разом з тим кооперуються, і мають вигоди зі специфічних місцевих активів, близького розташування та соціальної адаптації;
4.	В. Чужиков	- це локально-ієрархічне об'єднання технологічно та географічно пов'язаних компаній, фінансових та інших бізнесових структур, які в межах певних регіонів створили оптимальну організаційну форму поєднання окремих своїх підрозділів з метою мінімізації витрат, а через це підвищення своєї конкурентоспроможності на національних і світових ринках; на вибір місця їх зосередження вплинули переваги якості місцевої інфраструктури, сприяння місцевої влади щодо організації підприємництва, можливість ефективного лобювання своїх інтересів, якість робочої сили, наявність університетів, лабораторій тощо.

Джерело: складено на основі [9; 10].

Ознайомившись з думкою вчених, проаналізувавши їхні варіанти інтерпретації поняття «кластер», можна використати їхні здобутки аби надати чітке визначення «кластерної політики». Отже, на нашу думку, кластерна політика – це поєднання підприємств однієї або кількох взаємозалежних галузей, які також можуть бути пов'язані за географічною, технологічною чи фінансовою ознакою задля ефективного конкурування на ринку країни та розвитку підприємств різноманітних галузей. Таке поєднання допомагає забезпечити промисловий розвиток країни, забезпечує збереження робочих місць та удосконалює шляхи підвищення конкурентоспроможності компанії.

Політика кластеризації в економіці дає такі основні переваги [10–12]:

1. Всі учасники кластера зберігають свою юридичну і господарську самостійність, що не потребує створення ієрархічних органів управління, знижує адміністративні та організаційні витрати.

2. Між учасниками кластера встановлюються не тільки ринкові, конкурентні, а й довірчі відносини співробітництва в досягненні єдиної мети на основі спільних стратегічних планів, договорів та альянсів, спільного використання брендів та інших нематеріальних активів, трансфертних цін, особливих схем розподілу синергетичного ефекту.

3. Державне управління кластером розвиває планомірність розвитку, міжрегіональні зв'язки, дозволяє створити регіональну інноваційну та інфраструктурну систему, систему приватно-державного інвестиційно-інноваційного партнерства.

4. Фірми, що входять до складу кластера, часто виявляються здатними адекватніше і швидше реагувати на потреби покупців.

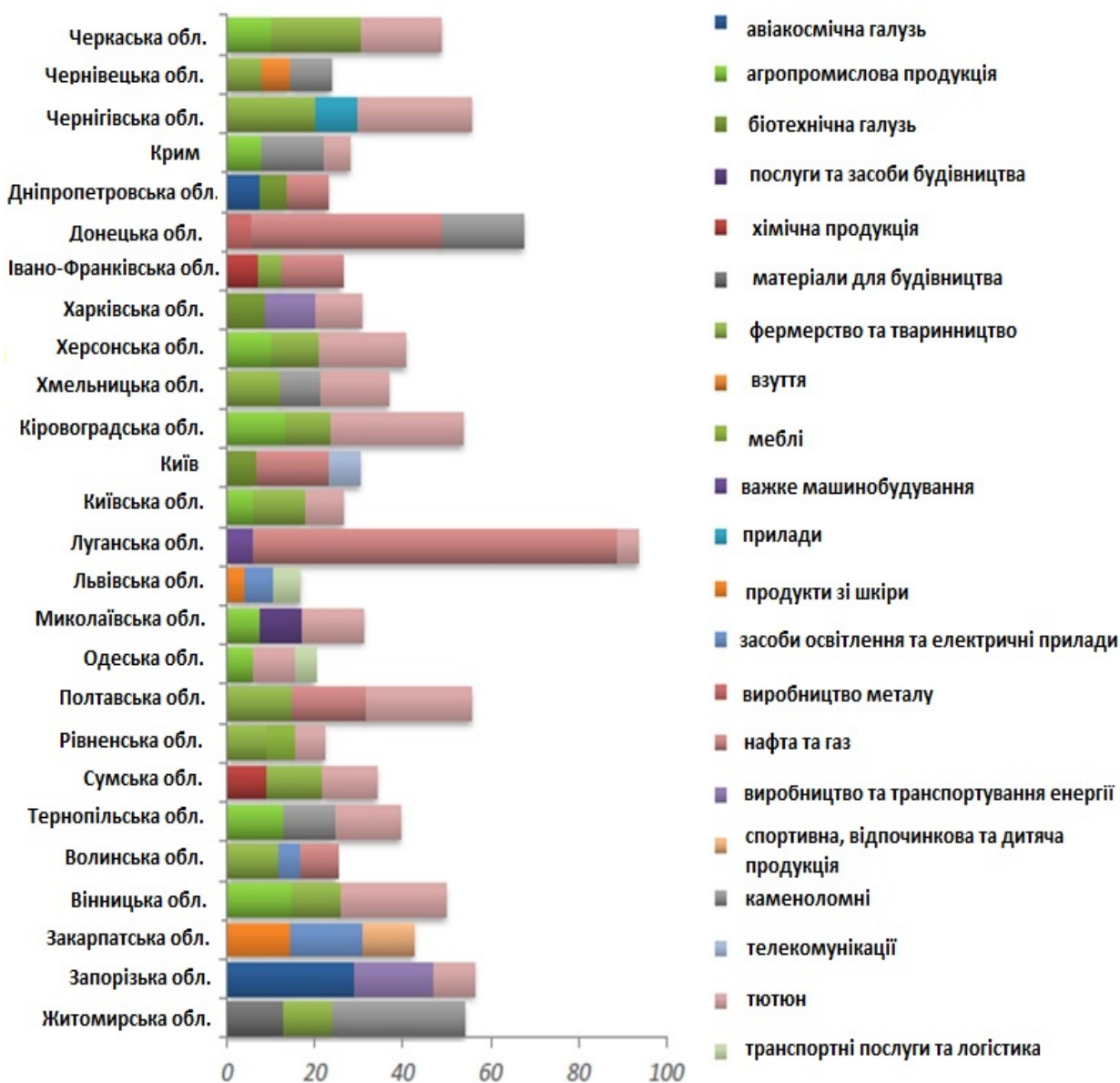
5. Участь в кластері надає також переваги в доступі до нових технологій, методів роботи або можливостей здійснення поставчань.

6. Потенційні переваги кластерів в усвідомленні необхідності і створенні можливостей для інновацій дуже великі, але не менш важливою є гнучкість, що надається ними.

7. Всі учасники кластера одержують додаткові конкурентні переваги під впливом сукупної взаємодії ефектів масштабу і синергії.

Кожна країна у світі прагне мати економічну стабільність, займати високі позиції у рейтингах, мати фінансову незалежність та ефективну економіку. Саме для досягнення цих цілей доцільно правильно та економічно ефективно впроваджувати кластерну політику, аби підприємства об'єднувались за галузевою ознакою та позитивно впливали на економіку країни в цілому. В Україні присутні передумови для успішних економічних кластерів на всіх рівнях. Та кластери неможливі без наявності кооперації та конкуренції між компаніями та організаціями. Лише за таких умов кластери починають створювати, позитивно впливаючи на розвиток територій. В кожній області України присутні топ-кластери на основі спеціалізації регіону (рис. 1).

На регіональному рівні, як показано на рис. 1, позитивні результати кластеризації існують, наприклад, у транспортній та логістичній галузі в Львівській, Одеській областях; каменоломній галузі в Житомирській області, авіакосмічній галузі в Дніпропетровській та Запорізькій областях; біотехнічній галузі в Києві та Харківській області; виробництві взуття в Чернівецькій області та виробництві.

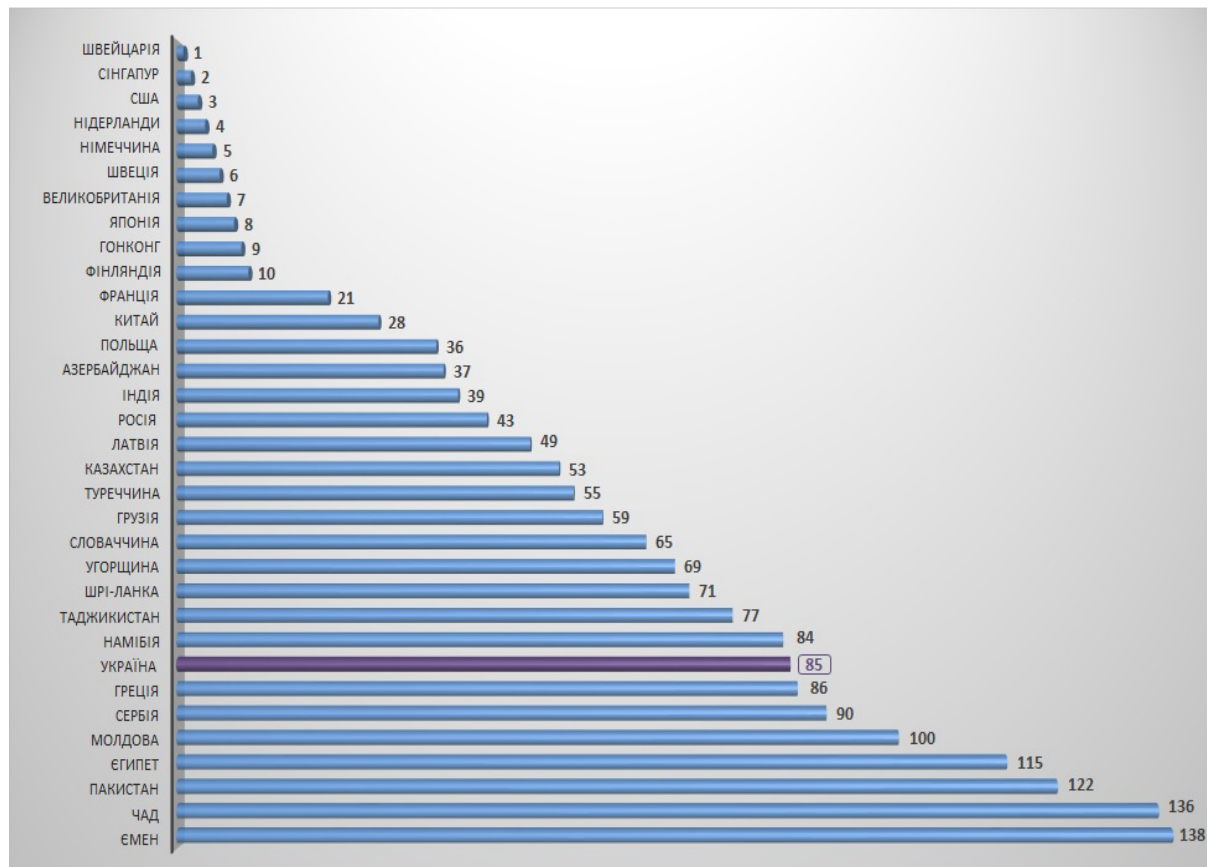

Джерело: [13].

Рис. 1. Топ-кластери в регіонах України

Розвиток кластерної політики в Україні, наявність позитивних кластерних об'єднань в регіонах та розширення можливостей для підприємств під час кластеризації допомагає країні займати не останній щабель в рейтингу конкурентоспроможності країн світу, що чітко видно на рис. 2.

Як і минулих років, перші позначки в рейтингу розділили Швейцарія та Сінгапур. До складу десяти найконкурентоспроможніших, як і в попередніх роках, увійшли США, Нідерланди, Німеччина, Швеція, Великобританія, Японія, Гонконг та Фінляндія. Нажаль, за даними рис. 2 видно, що Україна навіть не наблизилася до другого десятка країн і поки займає 85 позицію в рейтингу.

Джерело: [14].

Рис. 2. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 рр.

Розвиток кластерної політики в країні прямо впливає на розвиток підприємств у державі та на Індекс глобальної конкурентоспроможності країни. На рисунку 3 проаналізована та зображено місце України серед інших держав саме за Індексом глобальної конкурентоспроможності.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з більш ніж 100 змінних, що згруповані у 12 контрольних показників («Інституції», «Інфраструктура», «Макроекономічне середовище», «Охорона здоров'я та початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів», «Ефективність ринку праці», «Розвиток фінансового ринку», «Технологічна готовність», «Розмір ринку», «Відповідність бізнесу сучасним вимогам» та «Інноваційний потенціал») за 3 основними групами субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення» [14].

Позиції України та деяких країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності	2012-2013 (з 144 країн)	2013-2014 (з 148 країн)	2014-2015 (з 144 країн)	2015-2016 (з 140 країн)	2016-2017 (з 138 країн)
Україна	73	84	76	79	85
Грузія	77	72	69	66	59
Туреччина	43	44	45	51	55
Росія	67	64	53	45	43
Польща	41	42	43	41	36

Джерело: [14].

Рис. 3. Позиція України та деяких країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності

За даними рис. 3 видно, що Україна за 2016–2017 рр. опустилася в рейтингу на 85 щабель з 138 країн, а це на 6 пунктів нижче ніж було в 2015–2016 роках. Це вказує на низький рівень розвитку підприємств, не ефективну кластерну політику та повільні темпи розвитку економіки.

Євроінтеграційні прагнення України актуалізують звернення до ефективного досвіду державної підтримки принципів кластерного розвитку країн ЄС, зокрема Спільної політики ЄС щодо розвитку регіональних кластерів. Зараз у всіх країнах ЄС реалізуються рішення Лісабонського саміту 2000 р. про повсюдне впровадження програм розвитку регіональних інноваційних систем (PIC), заснованих на кластерній моделі виробництва. Головною метою цього рішення став намір до 2010 року скоротити відставання Європи від її основних конкурентів на світових ринках – США і Японії – шляхом реалізації стратегії розвитку економіки знань, а також впровадження в країнах-учасниках моделі інноваційного розвитку за допомогою створення ERA (European Research Area) – «Європейського дослідницького простору» [15]. Окрім того, у лютому 2007 р. на саміті в Брюсселі був схвалений Маніфест кластеризації Європи, а 21 січня 2008 р. на саміті в Стокгольмі був ухвалений Європейський кластерний меморандум – план дій Європи щодо забезпечення зростання конкурентоспроможності [16].

Сьогодні, Україна теж прагне наблизитися у рейтингах до країн ЄС та розробила правові норми за якими кластери можуть утворюватися, існувати та розвиватися. Та існують і недоліки, зміна яких одразу позитивно вплине на економічний стан країни, розвиток кластеризації в державі й на місце України у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності серед усіх країн світу.

Ст. 120 та 127 Господарського кодексу України передбачають різні організаційно-правові форми об'єднань підприємств, а саме: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом (союзи, спілки, асоціації підприємців, тощо). Якщо порівнювати ці форми об'єднань підприємств з такою формою об'єднання як кластер, то можна зробити висновок, що кластер може існувати в одній з таких організаційно-правових форм або бути окремою формою об'єднання підприємств.

В Україні більшість підприємств обирають перший варіант, у зв'язку із законодавчою неврегульованістю поняття «кластер». Тому наразі є актуальним оновлення нормативно-правової бази стосовно розвитку кластерів. Така нормативно-правова база включає закони Верховної Ради України, а також концепції та стратегії Кабінету Міністрів України.

Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. визначає, що держава забезпечує реалізацію політики у сфері зайнятості населення шляхом розвитку кластерів народних художніх промислів.

Концепції Кабінету Міністрів України щодо Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 рр. (розпорядження №641-р від 28.08.2013 р.), щодо Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 р. (розпорядження №603-р від 17.07.2013 р.), щодо реформування державної політики в інноваційній сфері (розпорядження №691-р від 10.09.2012 р.) передбачають розроблення та виконання програм інтеграції суб'єктів малого і середнього підприємництва в національні та міжнародні інноваційні й технологічні кластери; визначення на законодавчому рівні поняття «кластеризація» та порядку фінансування кластерів; створення науково-інноваційно-виробничих кластерів у високотехнологічних галузях; спрощення процедур утворення інноваційних кластерів.

Метою та завданням Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 р. №548-р, є створення мережі кластерів у морських портах шляхом залучення приватних інвестицій.

Проект Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» №1256 від 04.12.2014 р. готується до другого читання та передбачає визначення понять «кластер», «кластеризація суб'єктів малого і середнього підприємництва», «кластерна стратегія». Відповідно до цього законопроекту кластер – це галузеве або міжгалузеве, територіальне добровільне об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, які тісно співпрацюють з науковими (освітніми) установами, громадськими об'єднаннями, органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади, з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону.

Проект «Концепція створення кластерів в Україні», розроблений Кабінетом Міністрів України у 2008 р., не набрав чинності, однак визначає такі види кластерів: виробничі, інноваційно-технологічні, туристичні й транспортно-логістичні. Також ця концепція передбачає такий комплекс заходів для вирішення питання стосовно створення кластерів як внесення змін до законодавства щодо визначення поняття «кластер», проведення інформаційної кампанії серед потенційних учасників щодо роз'яснення конкурентних переваг кластерів, використання (створення) промислових парків і технопарків як інфраструктури для розвитку кластерів.

Крім наведених вище нормативно-правових актів та проектів, доцільним є внесення змін до ст. 120 Господарського кодексу України («Організаційно-правові форми об'єднань підприємств») та прийняття окремого закону «Про кластери». Окремий Закон України «Про кластери» може передбачати статті, які врегульовують такі питання:

- визначення термінів «кластер», «кластеризація», «учасник (засновник) кластера»;
- мета кластера (кластер створюється з метою економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіону, підвищення привабливості інвестиційної діяльності, розвитку інфраструктури);
- види кластерів (міські, регіональні, національні та міжнародні; промислові, інноваційні, сервісні тощо);
- порядок створення кластера та його державна реєстрація (створення здійснюється відповідно до його установчого договору (рішення про утворення

кластера) та статуту; кластер набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації);

- структура кластера (три рівні: ядро кластера – головні підприємства-виробники; підприємства-постачальники послуг; інші підтримуючі суб'єкти – вищі навчальні заклади, страхові компанії та ін.);

- державна підтримка кластера (державна підтримка може здійснюватися завдяки коштам державного і місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством);

- засновники та учасники кластера (засновниками та учасниками можуть бути підприємства, у тому числі акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства);

- права учасників кластера (учасники мають право: брати участь в управлінні справами кластера; брати участь у розподілі прибутку кластера; припинити участь у кластері);

- обов'язки учасників кластера (учасники зобов'язані: дотримуватися статуту кластера; виконувати зобов'язання перед кластером; зберігати комерційну таємницю про діяльність кластера);

- органи управління кластера (кластер має вищий орган управління (загальні збори учасників) та утворює виконавчий орган (колегіальний чи одноособовий));

- власність на майно кластера (кластер є власником: майна, переданого йому учасниками у власність, у господарське відання або в оперативне управління на основі установчого договору (рішення про утворення кластера); продукції, виробленої кластером внаслідок його діяльності; доходів; іншого майна, набутого на підставах, не заборонених законом та статутом кластера);

- вихід учасника з кластера (учасник кластера може вийти з його складу за рішенням загальних зборів зі збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів);

- припинення кластера (припинення відбувається в результаті його реорганізації в іншу форму об'єднання або ліквідації);

- міжнародні зв'язки кластерів (кластери України, з метою розвитку співробітництва, мають право взаємодіяти та об'єднуватися з міжнародними кластерами) [17].

Висновки та пропозиції. Таким чином, кластерна політика, має на увазі зменшення втручання держави і підвищення активності підприємств для покращення результатів діяльності власних компаній у складі вже існуючих кластерів. На мою думку, базою для практичного застосування кластерних ініціатив в Україні може стати аналіз передумов створення і ефективного розвитку провідних продовольчих кластерів у світі, а також, вивчення програмного підходу до реалізації кластерної політики з метою підвищення результативності кластерів в промисловому середовищі різних країн.

Аналізуючи зарубіжний досвід, можна зробити висновок про позитивний розвиток та вплив кластерів на регіональну економіку, що у свою чергу, стимулює виникнення кластерних ініціатив, під якими маються на увазі погоджені дії, ціллю яких є підвищення конкурентоспроможності і забезпечення зростання кластера в регіоні та в Україні в цілому.

Список використаної літератури

1. Концепція кластерної політики в Україні [Електронний ресурс] / В. Г. Федоренко, А. М. Тугай, А. Ф. Гойко, В. Б. Джабейло. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2008/3.pdf.

2. Портер М. Конкуренція / М. Портер; Пер. с англ. – М.: Вільямс, 2005. – 608 с.
3. Брувер А. Стратегічне планування місцевого розвитку: розробка та впровадження проектів: навч. посіб. / А. Брувер, Н. Руденко, С. Грищенко. – К.: Європ. комісія, 2006. – 168 с.
4. Devlin G. Strategic Alliances – Guidelines for Success / G. Devlin, M. Bleackley // Long Range Planning. – 1988. – № 21 (5). – Р. 18–23.
5. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
6. Войнаренко М. П. Кластери в інституційній економіці: монографія / М. П. Войнаренко. – Хмельницький: ХНУ, ТОВ «Тріада-М», 2011. – 502 с.
7. Ганущак-Єфіменко Л. М. Побудова кластерної моделі управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Л. М. Ганущак-Єфіменко. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/53098236.pdf>.
8. Руснак А. В. Кластерний підхід до розвитку сільських територій / А. В. Руснак // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія: Економіка і фінанси. – 2012. – № 130. – С. 205–209.
9. Колодійчук А. В. Кластери – новітня форма організації промисловості / А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.12. – С. 254–257.
10. Прощаликіна А. М. Проблеми і перспективи формування інноваційних кластерів в Україні / А. М. Прощаликіна // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2010. – Вип. 2 (8). – С. 55–63.
11. Папковська О. Е. Формування кластерної політики в регіонах України / О. Е. Папковська // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – Вип. 1. – С. 239–241.
12. Підвисоцький В. Г. Транскордонні кластери: європейський досвід створення та розвитку / В. Г. Підвисоцький // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 4. – С. 28–35.
13. Чи потрібні насправді Україні галузеві кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/ukrainian-cluster-policy-whats-wrong-ukr>.
14. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytyngu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>.
15. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2014/09/rekomendacii-mi-zhnarodnoi-naukovo-praktichnoi-konferenciiklasterizaciya-vagomijj-faktor-pidvishhennya-konkurentospromozhnosti-ekonomiki-ukraini>.
16. Ринейська Л. С. Кластери у сучасній глобальній економіці [Електронний ресурс] / Л. С. Ринейська // Ефективна економіка. – 2016. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971>.
17. Кластерна революція в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/klasterna-revolyuciya-v-ukrayini.html>.